

Anna Opar

Wina kombinowana w prawie karnym jako dualizm form winy

Studia Prawnoustrojowe nr 27, 191-201

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Opar

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku

Wina kombinowana w prawie karnym jako dualizm form winy

Chcąc dokonać względnie treściwego przeglądu pojęcia winy w prawie karnym, należałoby już na wstępie uznać, że ramy niniejszego artykułu czynią ten zamiar niewykonalnym ze względu na ogromny zakres podjętego zagadnienia. Przedsięwzięta charakterystyka będzie zatem ledwie zarysem problemu.

Wina prawna nie jest tożsama z winą według religijnych lub indywidualno-etycznych wyobrażeń o wartościach i sposobie obchodzenia się z nimi, a wszelkie postulaty zmierzające do połączenia tych systemów wartości we współczesnych społeczeństwach pluralistycznych mają małe szanse na urzeczywistnienie¹. Wina jest niewątpliwie jedną z głównych przesłanek odpowiedzialności karnej, choć obowiązujący kodeks karny nie zawiera definicji winy jako takiej. Występuje ona oczywiście w ujęciu konstrukcyjnym w regulacji kodeksowej, chociażby w szczególnej i jednej z kluczowych zasad zawartej w art. 1 § 3 k.k., stanowiącej, iż nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu². Nie podejmując się psychologicznej ani tym bardziej filozoficznej teorii winy, zmierzając jednak do charakterystyki pojęcia winy kombinowanej w prawie karnym, należy dla zachowania jasności odnotować na wstępie kilka ważnych zastrzeżeń.

Zapis art. 42 ust. 1 Konstytucji w zdaniu pierwszym stanowi, iż odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Odnajdując tę samą zasadę w art. 1 § 1 k.k., uznać można, iż jest ona realizacją zasady *nullum crimen sine lege*, a zatem jedynie czyn zawiniony może stanowić przestępstwo i nie popełnia przestępstwa (choć może popełnić czyn zabroniony) ktoś, komu nie można przypisać winy w czasie czynu³.

¹ K. Buchała, A. Zoll, *Polskie prawo karne*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1997, s. 239.

² M. Królikowski, *Zasady odpowiedzialności karnej*, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1: *Komentarz do artykułów 1–31*, C.H. Beck, Warszawa 2001, s. 172.

³ P. Kozłowska-Kalisz, *Zasady odpowiedzialności karnej*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2013, s. 25.

Jak przypomina Kazimierz Buchała, dawne prawo karne zadowalało się przedmiotową sprzecznością zachowania się sprawcy z normą sankcjonowaną, zaś strona podmiotowa tego zachowania pozostawała poza zainteresowaniem praktyki i nauki⁴. Małgorzata Król-Bogomilska pisze, iż „rodowód winy kombinowanej sięga czasów Feuerbacha, który zdecydowanie przeciwstawiając się stosowaniu w prawie karnym średniowiecznego *dolus determinata*, proponował wprowadzenie konstrukcji *culpa dolo determinata* służącej opisowi przestępstw polegających na popełnieniu czynu objętego zamiarem sprawcy i na spowodowaniu niezamierzonych przez sprawcę skutków”⁵.

Zauważyć należy, że jednym z podstawowych założeń konstrukcyjnych obowiązującego kodeksu karnego jest odróżnienie strony podmiotowej od winy. Stroną podmiotową stanowi subiektywny element odpowiedzialności karnej i określa stosunek psychiczny sprawcy do przedsiębranego czynu, jaki – z woli ustawodawcy – ma charakteryzować określony typ przestępstwa: „To ustawodawca, w ramach prowadzonej polityki kryminalizacyjnej, decyduje o karalności czynów umyślnych bądź nieumyślnych”⁶.

Drugim ważnym elementem przeprowadzanej tutaj charakterystyki jest przybliżenie konstrukcji winy kombinowanej – a jest ona specyficzna. Zdaniem Łukasza Pohl „osobliwość konstrukcyjna tego rodzaju czynów zabronionych przejawia się w tym, iż stanowią one połączenie czynu już zabronionego, zabronionego pod groźbą kary z mocy obowiązywania normy sankcjonowanej zawartej w innym przepisie prawnokarnym, z jakimś jego ontologicznie i normatywnie wiążalnym następstwem”⁷. Można za Olgą Sitarz powtórzyć sentencję oddającą, czym jest – jak nazywa to autorka – strona podmiotowa mieszana: „Czyn taki zachodzi wtedy, gdy po realizacji wszystkich znamion typu podstawowego powstaje określony w ustawie skutek (przy następstwach materialnych – dodatkowy), z którym związana jest surowsza odpowiedzialność”⁸. Wina mieszana nie może dotyczyć przestępstw kwalifikowanych przez inne znamie niż następstwo⁹. Można przy tej okazji podsumować, że „każde przestępstwo kwalifikowane przez następstwo należy do szerszej kategorii przestępstw kwalifikowanych, czyli takich, których struktura składa się z dwóch rodzajów znamion: znamion typu podstawowego oraz znamion modyfikujących ten typ, od których zależy surowsza karalność”¹⁰. Jan Waszczyński opisuje przestępstwa kwalifikowane jako te, przy których czyn sprawcy – sam w sobie przestępny

⁴ K. Buchała, *Prawo karne materialne*, PWN, Warszawa 1989, s. 294.

⁵ M. Król-Bogomilska, „Formy winy” w *prawie karnym w świetle psychologii*, Wyd. UW, Warszawa 1991, s. 129.

⁶ O. Sitarz, *Ustawowe znamiona czynu zabronionego*, [w:] T. Dukiet-Nagórska (red.), *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, Lexis Nexis, Warszawa 2010, s. 99.

⁷ Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Lexis Nexis, Warszawa 2012, s. 156.

⁸ O. Sitarz, *Ustawowe znamiona czynu zabronionego*, [w:] T. Dukiet-Nagórska (red.), op. cit., s. 104.

⁹ L. Gardocki, *Prawo karne*, C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 90.

¹⁰ K. Indeck, A. Liszewska, *Prawo karne materialne. Nauka o przestępstwie, karze i środkach penalnych*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2002, s. 176.

– „podlega wzmożonej penalizacji, czy to ze względu na określone w dyspozycji, towarzyszące mu okoliczności, czy to ze względu na skutek, jaki z działania (zaniechania) sprawcy wyniknął”¹¹.

Konstrukcja winy kombinowanej występuje w polskim prawie karnym już od kodeksu karnego z roku 1932, w którym zapisy art. 15 dotyczyły zarówno przestępstw kwalifikowanych przez następstwo, jak i przestępstw kwalifikowanych przez okoliczności – co było zdaniem Tadeusz Bojarskiego wadliwe¹². Aktualny przepis art. 9 k.k., odnoszący się do znamion czynów zabronionych i określający okoliczności zamiaru towarzyszącego temu czynowi, różni się też od stanowiącego jego odpowiednik art. 7 k.k. z roku 1969, głównie w zakresie nieujmowania jako umyślnego bądź nieumyślnego przestępstwa, lecz umyślnie bądź nieumyślnie popełnianego czynu zabronionego. „Zmiana [...] miała prowadzić do należytego odróżnienia strony podmiotowej czynu zabronionego od jego winy (czego wyraz stanowi już treść art. 8 k.k. w porównaniu ze stanowiącym jego odpowiednik art. 6 k.k. z 1969 r.). Ustalenie umyślności lub nieumyślności nie przesądza winy sprawcy, lecz jedynie warunkuje jej wystąpienie jako zarzutu związanego z popełnieniem czynu zabronionego, któremu jedna z tych form musi wszak towarzyszyć”¹³.

Doprecyzowanie ram teoretycznych podjętej charakterystyki wymaga podkreślenia, iż w kontekście umyślności i nieumyślności różne będzie sytuowanie czynu zabronionego w dogmatycznej strukturze przestępstwa. Jak ujmuje to Jacek Giezek: „Zwolennicy psychologicznych teorii winy skłonni byliby z pewnością utożsamiać stronę podmiotową z winą, umiejscawiając umyślność oraz nieumyślność przede wszystkim (a niekiedy nawet wyłącznie) właśnie na płaszczyźnie winy. Zwolennicy teorii normatywnej w jej ujęciu kompleksowym (którzy w polskiej nauce prawa karnego zdają się dominować) uważają natomiast, że towarzyszące czynowi przeżycia psychiczne w postaci umyślności oraz nieumyślności występują jednocześnie na dwóch piętach struktury przestępstwa. Należą bowiem do znamion strony podmiotowej, współokreślających typ czynu zabronionego, ale także są elementami winy ujmowanej normatywnie (tzn. jako zarzucalność), decydującymi o jej formie”¹⁴. Tadeusz Bojarski, przywołując przepisy art. 9 k.k. określające istotę przestępstw umyślnych, nieumyślnych oraz z winy kombinowanej, przy tradycyjnym ujmowaniu zagadnienia wskazując również na winę umyślną, nieumyślną i kombinowaną, pisze: „Kodeks obowiązujący [...] pod wpływem normatywnej koncepcji winy unika wyróżniania form winy, wychodząc z założenia, że wina z tego punktu widzenia jest kategorią jednolitą, niepodzielną, jeżeli jej istota miałaby się ograniczać do samego

¹¹ J. Waszczyński (red.), *Prawo karne materialne (w zarysie). Nauka o przestępstwie*, Wyd. UŁ, Łódź 1973, s. 116.

¹² T. Bojarski, *Zasady odpowiedzialności karnej* [w:] idem (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Lexis Nexis, Warszawa 2013, s. 58.

¹³ J. Giezek, *Komentarz do art. 9*, [w:] idem (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2012, s. 53.

¹⁴ Ibidem.

zarzutu. Tradycyjnie jednak posługujemy się, oprócz wyróżnienia przestępstwa umyślnego i nieumyślnego, także wymienionymi formami winy (wina umyślna, wina nieumyślna, wina kombinowana)¹⁵.

Przechodząc do meritum zagadnienia, przeprowadzona zostanie pokrótce swoista analiza. Podkreślić należy, że wskazany art. 9 k.k. wskazuje różnicę między okolicznościami popełnienia czynu zabronionego. Do znamion charakteryzujących owe okoliczności należą umyślność i nieumyślność¹⁶. W kręgu podjętego zagadnienia znajduje się przede wszystkim jednak kluczowy § 3 art. 9. Sprawca ponosi surowszą odpowiedzialność, którą ustawa uzależnia od określonego następstwa czynu zabronionego, jeżeli następstwo to przewidywał albo mógł przewidzieć¹⁷. Zacytowana treść przepisu art. 9 § 3 k.k. reguluje zagadnienie tzw. winy kombinowanej – *culpa dolo exorta*. W wyrażonej powyżej sentencji „ustawa przewiduje znaną, co do zasady, polskim kodyfikacjom modyfikację znamion podmiotowych czynów zabronionych kwalifikowanych przez znamię dynamiczne – rozwijające się po wypełnieniu przez sprawcę czynu zabronionego w typie podstawowym – skutek. Określa się go mianem następstwa, akcentując w szczególności to, że następuje on po wypełnieniu znamion typu podstawowego i nie towarzyszy równolegle czynności sprawczej, jak również możliwość kwalifikacji przez to znamię czynów zabronionych, które w typie podstawowym występują w postaci przestępstw materialnych (tzw. dalszy skutek)”¹⁸. Jak wskazują Andrzej Wąsek i Marek Kulik, „wyższa karalność tych czynów jest uzależniona od elementu dynamicznego – dalszego skutku, określonej zmiany w świecie zewnętrznym, wynikłej po realizacji znamion typu podstawowego, pozostającej w związku przyczynowym z czynem wyjściowym sprawcy”¹⁹. W myśl przepisu zawartego w art. 9 § 3, sprawca może ponieść odpowiedzialność karną za przestępstwo kwalifikowane przez następstwo, jeżeli to następstwo przewidywał lub mógł przewidzieć²⁰.

Uznać można za uzasadnioną potrzebę stworzenia teoretycznego modelu zjawiska. Celem poniżej ustanowionej charakterystyki nie jest wykreowanie sztucznych zestawień umyślności i nieumyślności jako współzależnych znamion przestępstw klasyfikowanych przez następstwa, ale swoista próba udowodnienia, które z możliwych „par znamion” spełniają przesłanki przepisu art. 9 § 3. Podstawowe zestawienie znamion analizowanego typu czynu zgodne jest z tym, co opisuje T. Bojarski, gdy pisze, że „istota rzeczy polega na tym, że czyn wyjściowy jest objęty umyślnością, np. uszkodzenie ciała określone w art. 156 § 1, natomiast skutek dalej idący, czyli następstwo tego czynu (§ 3 art. 156), jest objęty jedną z postaci nieumyślności.

¹⁵ T. Bojarski, *Zasady odpowiedzialności karnej...*, s. 49.

¹⁶ Zob. M. Budyn-Kulik, *Komentarz do art. 9*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny...*, s. 36.

¹⁷ O. Sitarz, *Ustawowe znamiona czynu zabronionego*, [w:] T. Dukiet-Nagórska (red.), op. cit., s. 104.

¹⁸ M. Królikowski, *Zasady odpowiedzialności karnej...*, s. 427.

¹⁹ A. Wąsek (aktual.) M. Kulik, *Komentarz do art. 9*, [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Lexis Nexis, Warszawa 2012, s. 41.

²⁰ M. Budyn-Kulik, *Komentarz do art. 9...*, s. 40.

Wprowadzenie tej konstrukcji do polskich kodeksów karnych oznaczało eliminację tzw. obiektywnych warunków wyższej karalności²¹. Jak ujmuje to Ryszard Stefański, „artykuł 9 § 3 k.k. przesądza o odrzuceniu przez kodeks karny tzw. obiektywnych warunków karalności. Okoliczności powodujące karalność czynu lub wpływające na jej obostrzenie muszą być objęte umyślnością lub nieumyślnością”²². Zdaniem Bojarskiego: „O karalności człowieka, w tym wyższej karalności, nie mogą decydować okoliczności (skutki), które by nie były objęte winą, chociażby nieumyślną”²³. Andrzej Wąsek, pisząc o tym klasycznym wariacie winy kombinowanej, jako przykłady podaje art. 142 § 2, art. 156 § 3 oraz art. 158 § 2 i 3 k.k. Tadeusz Bojarski dodaje jednak, że paragraf 3 art. 9 wyraża nie tylko formułę winy kombinowanej (połączenie umyślności z nieumyślnością), ale odnosi się też do przestępstw kwalifikowanych przez następstwo w całości nieumyślnych – o czym dalej.

Co ważne, kombinacje strony podmiotowej, zdające się być teoretycznie modyfikowalne, podczas interpretacji analizowanego przepisu art. 9 k.k. napotykać na szereg wątpliwości i zastrzeżeń. Magdalena Budyn-Kulik zauważa, że pomiędzy czynem sprawcy a następstwem musi zachodzić związek przyczynowy, a przez czyn rozumie ona zachowanie sprawcy polegające na przełamaniu reguł ostrożności²⁴. „Przestępstwa kwalifikowane przez następstwa stanowią odrębną kategorię typów czynów zabronionych, których strona podmiotowa może być jednolita (umyślno-umyślna albo nieumyślno-nieumyślna), ale może także przybierać postać kombinacji umyślności z nieumyślnością (tzw. *culpa dolo exorta*)”²⁵.

W czysto teoretycznej konstrukcji, bazującej na wzorcu wyrażonym przez M. Budyn-Kulik i ze szczególnym naciskiem na potencjalną hipotetyczność przyjętych par znamion, podejmę teraz próbę przeglądu kombinacji znamion nieumyślności i umyślności, wariantów strony podmiotowej, po to, by móc warianty odpowiadające warunkom uznać za spełniające warunki klasyfikacji jako *culpa dolo exorta*, a pozostałe w tym kontekście odrzucić.

Pierwszym wariantem otwierającym pole do dyskusji jest ten, w którym czyn popełniony przez sprawcę może mieć charakter umyślny-umyślny. W takim teoretycznym ujęciu chodzi o sytuację, w której sprawca popełnia czyn umyślnie (chce go popełnić lub na to się godzi), chce lub godzi się także na następstwo tego czynu, np. w postaci śmierci czy spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu²⁶. Autorka przywołanego teoretycznego modelu klasyfikacji zauważa, że w rzeczy samej są to po prostu czyny zabronione umyślne, o których mowa w art. 9 § 1 k.k. Czyny zabronione, w których także następstwo objęte jest umyślnością, to po prostu czyny

²¹ T. Bojarski, *Zasady odpowiedzialności karnej...*, s. 58.

²² R. Stefański, *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Difin, Warszawa 2008, s. 125.

²³ T. Bojarski, *Zasady odpowiedzialności karnej...*, s. 58.

²⁴ M. Budyn-Kulik, *Ustawowe znamiona czynu zabronionego*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Lex a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011, s. 216.

²⁵ K. Indecki, A. Liszewska, op. cit., s. 176.

²⁶ M. Budyn-Kulik, *Ustawowe znamiona czynu zabronionego...*, s. 216.

zabronione umyślne²⁷. O oczywistych wątpliwościach co do zaklasyfikowania kombinacji umyślności z umyślnością, jako objętej treścią § 3 art. 9 k.k., pisze Jacek Giezek, stwierdzając, że przyjęcie takiego wariantu na pierwszy rzut oka wydaje się *contra legem*, „skoro ustawodawca – posługując się fragmentem formuły charakterystycznej dla nieumyślnie popełnianego czynu zabronionego – mówi o następstwach, jakie sprawca przewidywał albo mógł przewidzieć”²⁸. „I tak przestępstwo udziału w bójce, której następstwem jest śmierć człowieka (art. 158 § 3 k.k.), od strony podmiotowej charakteryzuje się w zakresie udziału w bójce umyślnością, a co do skutku w postaci śmierci – nieumyślnością”²⁹. „Otóż jest to niewątpliwie pewien minimalny próg, jaki musi zostać osiągnięty, aby przypisanie następstwa nie prowadziło do obiektywizacji odpowiedzialności sprawcy w tym zakresie. Fakt, że w konkretnym przypadku sprawca co najmniej przewidywał następstwo, nie wyklucza przecież, iż mógł je również objąć swym zamiarem (bezpośrednim lub ewentualnym). Konstrukcja ta znajdzie jednak zastosowanie stosunkowo rzadko, a mianowicie tylko wówczas, gdy objęte umyślnością następstwo nie należy do znamion innego, obwarowanego surowszą odpowiedzialnością przestępstwa (jako jego samodzielnego skutku)”³⁰.

W kwestii tak rozpatrywanego dualizmu podobny pogląd prezentuje Michał Królikowski. Twierdzi on, że w tym przypadku sprawca popełniający typ podstawowy chce albo też godzi się na przewidywane następstwo, a więc obejmuje przynajmniej zamiarem wynikowym skutek stanowiący znamię kwalifikujące, przeważnie występujące także jako znamię innego typu podstawowego³¹. „Dopóki zachodzi tego rodzaju sytuacja, właściwym rozwiązaniem jest przypisanie sprawcy dwóch typów pozostających w zbiegu na zasadach wskazanych w art. 11 k.k., zaś kombinacja umyślności z umyślnością regulowana samodzielnie przez art. 9 § 3 k.k. może nastąpić tylko wówczas, gdy ustawa będzie przewidywać kwalifikację przez dalszy skutek nieznaną ustawie w typie podstawowym lub umieszczony w takim podstawowym typie czynu zabronionego, który ze względu na specyficzne znamiona statyczne nie znajdzie zastosowania w konkretnym przypadku”³². W tej interpretacji okazuje się niemal niemożliwa inna klasyfikacja kombinacji umyślności z umyślnością niż uznanie przewidywalności określonego zdarzenia będącego konsekwencją intencyjnego dokonania danego czynu zabronionego niż umyślne popełnienie tego czynu, co spełnia bez wątpienia przesłanki opisane w art. 9 § 1 k.k. Tadeusz Bojarski bez zbędnego wywodu wyraża pogląd, że art. 9 § 3 k.k. nie

²⁷ M. Budyn-Kulik, *Komentarz do art. 9...*, s. 40.

²⁸ J. Giezek, *Komentarz do art. 9...*, s. 73.

²⁸ M. Królikowski, *Zasady odpowiedzialności karnej...*, s. 427.

²⁹ R. Stefański, *op. cit.*, s. 125.

³⁰ J. Giezek, *Komentarz do art. 9...*, s. 73.

³¹ M. Królikowski, *Zasady odpowiedzialności karnej...*, s. 428.

³² *Ibidem*.

³³ T. Bojarski, *Zasady odpowiedzialności karnej...*, s. 59.

dotyczy analizowanego przypadku umyślności połączonej z umyślnością, gdyż byłoby to po prostu przestępstwo umyślne³³. Zdaniem tego autora, tak scharakteryzowana kombinacja zamiaru umyślnego ze skutkiem umyślnym z pewnością nie mieści się w treści art. 9 § 3 k.k. Podobnie negatywnie opiniuje klasyfikację wariantu umyślno-umyślnego Andrzej Marek, stwierdzając, że „nie wydaje się to możliwe, a w każdym razie taka kombinacja nie jest objęta regulacją art. 9 § k.k.”³⁴. Krzysztof Indeck i Agnieszka Liszewska uznają, że w wypadku czynów umyślno-umyślnych stroną podmiotową określa art. 9 § 1, który definiuje umyślność³⁵. W dość zawiły sposób pisze Lech Gardocki, że choć art. 9 § 3 k.k. dotyczy także sytuacji, gdy zarówno typ podstawowy, jak i jego następstwo objęte są winą umyślną („przestępstwa umyślno-umyślne”), to „nie są to jednak przypadki winy mieszanej”³⁶.

Drugim wariantem dualizmu form winy przy jednym typie przestępstwa, którego analizy chciałabym się podjąć w kontekście ewentualnej jego klasyfikacji jako objętego treścią art. 9 § 3 jest wariant umyślno-nieumyślny. W takiej sytuacji mowa jest o okolicznościach, w których sprawca popełnia czyn umyślnie (chce go popełnić lub na to się godzi), natomiast następstwa nie chce, nie godzi się na nie, ale je przewiduje, sądząc, że go uniknie, lub nie przewiduje, choć mógł je przewidzieć³⁷. Wariant ten „znajduje zastosowanie do umyślnych czynów zabronionych kwalifikowanych przez następstwo czynu, np. art. 140 § 2, art. 156 § 3, art. 158 § 2 i 3”³⁸. Magdalena Budyn-Kulik pisze, że w doktrynie taką właśnie konstrukcję czynu umyślno-nieumyślnego określa się mianem *culpa dolo exorta*³⁹. Typowość tego dualizmu wynika z rozumienia charakteryzowanego typu zdarzeń, opisywanych w kodeksie karnym jako niezamierzone w swoich skutkach czynów zamierzonych. Sytuacja, w której sprawca czynu zabronionego dokonuje go, zdając sobie jednocześnie sprawę z jego bezprawności – niezależnie od tego, czy przewidywał skutek, czy też mógł go przewidzieć (i powinien) – a nie miał intencji doprowadzić do skutku spełniającego w następstwie przesłanki czynu zabronionego, jest swoistym „klasycznym” ujęciem winy kombinowanej. Dariusz Jagiełło także uznaje ten wzór za typowy dla winy kombinowanej. Pisze on: „Istota tej winy sprowadza się do tego, że wyłącznie część działania sprawca obejmuje zamiarem, zaś drugą część winą nieumyślną”⁴⁰. Jak ujmuje to J. Giezek: „w praktyce największe znaczenie ma sytuacja, w której umyślna realizacja znamion czynu zabronionego kwalifikowana jest przez następstwo objęte nieumyślnością. Przykłady tego rodzaju przestępstw są w kodeksie karnym stosunkowo liczne. Rzecz charakterystyczna, że kwalifikującym następ-

³⁴ A. Marek, *Prawo karne*, C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 144.

³⁵ K. Indeck, A. Liszewska, op. cit., s. 177.

³⁶ L. Gardocki, *Prawo karne*, C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 90.

³⁷ M. Budyn-Kulik, *Ustawowe znamiona czynu zabronionego...*, s. 216.

³⁸ A. Wąsek (aktual.) M. Kulik, op. cit., s. 41.

³⁹ M. Budyn-Kulik, *Komentarz do art. 9...*, s. 40.

⁴⁰ D. Jagiełło, *Prawo karne materialne*, Wyd. PWSZ, Skierniewice 2013, s. 46.

stwem w zdecydowanej większości przypadków jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu. Również wysokość sankcji wyraźnie wskazuje na to, że tak ujęte następstwo nie może być objęte umyślnością⁴¹.

Michał Królikowski, pisząc o regulacji zawartej w art. 9 § 3 k.k. jako dotyczącej w pełni mieszanej kombinacji strony podmiotowej, podkreśla, że mowa jest o sytuacji opisywanej we wspomnianym przepisie, w której sprawca popełnia umyślny typ czynu zabronionego, a w wyniku dalszego rozwoju zdarzeń wyrządza dodatkową szkodę nieobjętą przez niego zamiarem⁴² (jak w przywołanym wcześniej art. 156 § 3 k.k.). Przykład ten jest niemal wzorcowy do ukazania konstrukcji dualizmu. Gdyby przyjąć możliwość objęcia umyślnością następstwa opisanego w art. 156 § 3 k.k., czyli śmierci człowieka będącej następstwem spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, nic nie stałoby na przeszkodzie w klasyfikacji takiego przestępstwa na podstawie art. 148 k.k.⁴³ Jak uznał Sąd Najwyższy, „różnica między zabójstwem a przestępstwem przewidzianym w art. 156 § 3 k.k. tkwi w stronie podmiotowej czynu i polega na tym, że w wypadku popełnienia zbrodni zabójstwa sprawca ma zamiar bezpośredni lub ewentualny pozbawienia życia człowieka i w tym celu podejmuje działanie lub zaniechanie, a w wypadku popełnienia czynu z art. 156 § 3 k.k., stanowiącego występki, sprawca działa z zamiarem bezpośrednim lub ewentualnym spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu pokrzywdzonego, a następstwo czynu w postaci śmierci ogarnia nieumyślnością⁴⁴. Tak opisana sytuacja jest typowa dla tzw. dualizmu form winy, albowiem sprawca, realizując umyślnie (świadomie) znamiona typu zasadniczego opisanego w art. 156 § 3 k.k., jednocześnie „osiąga” skutek nieobjęty zamiarem w postaci śmierci człowieka. Tak nieumyślne spowodowanie śmierci człowieka wpisuje się w warunki określone w art. 9 § 3 k.k. Bezsprzecznie zatem uznać można, że konstrukcja umyślności czynu wyjściowego i nieumyślności skutku w postaci czynu zabronionego spełnia przesłanki pozwalające zastosować regułę opisaną w art. 9 § 3 k.k.

Trzecim wariantem dualizmu form winy przy jednym typie przestępstwa, w podjętej tutaj hipotetyzującej charakterystyce, będzie wariant nieumyślno-umyślny. Chcąc przedstawić ten przypadek w obrazowej formie, należałoby opisać go w sposób następujący: „sprawca popełnia czyn nieumyślnie (nie chce go popełnić, nie godzi się na to, przewiduje możliwość jego popełnienia, sądząc, że tego uniknie, lub nie przewiduje, choć mógł je przewidzieć), natomiast następstwa chce lub godzi się na nie”. Ta czysto hipotetyczna konstrukcja w opinii J. Giezka jest w praktyce niemożliwa⁴⁵. Faktycznie, trudno wyobrazić sobie sytuację, w której nieumyślnie popełniany czyn zabroniony miałby prowadzić do kwalifikującego go umyślnego

⁴¹ J. Giezek, *Komentarz do art. 9...*, s. 73.

⁴² M. Królikowski, *Zasady odpowiedzialności karnej...*, s. 429.

⁴³ Zob. J. Giezek, *Komentarz do art. 9...*, s. 73.

⁴⁴ Wyrok SN z 3 września 2002 r., sygn. akt V KKN 401/01, „Prokuratura i Prawo” (wkł.) 2003, nr 1, poz. 6. Cyt. za: M. Królikowski, *Zasady odpowiedzialności karnej...*, s. 429.

⁴⁵ J. Giezek, *Komentarz do art. 9...*, s. 74.

następstwa⁴⁶. Tadeusz Bojarski podobnie – nieco poprzez zaprzeczenie teoretycznej hipotezie dualizmu nieumyślności z umyślnością – pisze, że przecież czyn popełniony nieumyślnie wywołuje również nieumyślne dalsze następstwa⁴⁷.

Należałoby jeszcze wspomnieć o dualizmie nieumyślności z nieumyślnością. Po raz ostatni przywołując ramy uczynione przez M. Budyn-Kulik, ten wariant opisać należałoby jako taki, gdy „sprawca popełnia czyn nieumyślnie (nie chce go popełnić, nie godzi się na to, przewiduje możliwość jego popełnienia, sądząc, że tego uniknie, lub nie przewiduje, choć mógł je przewidzieć), następstwa także nie chce, nie godzi się na nie, jednakże przewiduje możliwość jego popełnienia, sądząc, że tego uniknie, lub nie przewiduje, choć mógł je przewidzieć”⁴⁸.

Już na wstępie można tu przyznać, że zadeklarowane zestawienie znamion nieumyślności z nieumyślnością będzie drugim – poza dualizmem umyślności i nieumyślności – mieszczącym się treścią w zapisie art. 9 § 3 k.k. Jak zauważył T. Bojarski, art. 9 § 3 k.k. odnosi się do przestępstw w całości nieumyślnych. Jak pisze: „poprzednie polskie kodeksy karne takich konstrukcji nie знаły. Przestępstwa kwalifikowane przez następstwa jako przestępstwa nieumyślne (nieumyślność plus nieumyślność) pojawiły się w polskim prawie karnym dopiero w kodeksie karnym z 1997 r. Sformułowano je w art. 163 § 4, art. 165 § 4, art. 173 § 4 k.k. Czyn popełniony nieumyślnie wywołuje również nieumyślne dalsze następstwa. Podwójna nieumyślność w zakresie jednego czynu zabronionego była naturalnie znana polskiemu prawu karnemu już wcześniej, lecz nie chodziło tu o przestępstwo kwalifikowane przez następstwo”⁴⁹. Mówi się, że przestępstwa nieumyślno-nieumyślne stanowią „nowość”, ponieważ taka konstrukcja strony podmiotowej nie była znana kodeksowi karnemu z 1969 r.⁵⁰ Najlepszym tego przykładem jest, według J. Giezka, stypizowane w art. 177 k.k. przestępstwo wypadku drogowego, którego nieumyślnym następstwem w związku z art. 9 § 2 k.k. jest śmierć człowieka bądź ciężki uszczerbek na zdrowiu⁵¹. Następuje w tym przykładzie poruszenie umyślnego lub także nieumyślnego naruszenia zasad bezpieczeństwa w ruchu z nieumyślnym skutkiem⁵². „W odniesieniu do tej kategorii czynów zabronionych art. 9 § 3 pełni jedynie funkcję generalnej klauzuli nieumyślności i stanowi uzupełnienie art. 8 [...]. Innymi słowy art. 9 § 3 stanowi ustawową podstawę kwalifikowanej odpowiedzialności za objęte nieumyślnością następstwa czynu, który w typie podstawowym także ma charakter nieumyślny”⁵³.

W tej konstrukcji przestępstwo nieumyślne może być kwalifikowane wyłącznie przez następstwo, którego stroną podmiotową stanowi nieumyślność⁵⁴. Odnosząc to

⁴⁶ M. Budyn-Kulik, *Komentarz do art. 9...*, s. 40.

⁴⁷ T. Bojarski, *Zasady odpowiedzialności karnej...*, s. 59.

⁴⁸ M. Budyn-Kulik, *Ustawowe znamiona czynu zabronionego...*, s. 216.

⁴⁹ T. Bojarski, *Zasady odpowiedzialności karnej...*, s. 58.

⁵⁰ M. Budyn-Kulik, *Komentarz do art. 9...*, s. 40.

⁵¹ J. Giezek, *Komentarz do art. 9...*, s. 73.

⁵² T. Bojarski, *Zasady odpowiedzialności karnej...*, s. 58.

⁵³ K. Indecki, A. Liszewska, *op. cit.*, s. 178.

do uczynionego uprzednio krótkiego opisu wariantu trzeciego, w którym nieumyślny (niezamierzony) czyn miałby powodować w swojej konsekwencji umyślny (zamierzony) skutek – co stanowi konstrukcję nielogiczną – wariant czwarty zdaje się być jedynym prawdopodobnym w sytuacji nieumyślnego czynu wyjściowego.

Pisząc o konstrukcjach winy kombinowanej, T. Bojarski podkreśla, że są one praktycznie przydatne, „gdyż przy ich braku zdarzenia odpowiadające znamionom przestępstwa kwalifikowanego przez następstwa musiałyby być oceniane na zasadzie zbiegu przepisów. Prawdłowo więc w art. 9 § 3 utrzymano konstrukcję winy kombinowanej, krytykowaną w przeszłości raczej niesłusznie z różnych powodów. Nie umniejsza ona wymagań w zakresie zawinienia, likwidując tzw. obiektywne warunki wyższej karalności oraz ułatwiając ocenę zdarzenia w jego całokształcie”⁵⁵.

W niniejszym artykule, opierając się na literaturze przedmiotu, opisano kategorie zjawiska tzw. winy kombinowanej. Przedstawiając cztery teoretyczne warianty współistnienia tych kategorii w przypadku przestępstw kwalifikowanych przez następstwa, wskazano dwa z nich jako te, które mogą być zaklasyfikowane zgodnie z treścią art. 9 § 3 ustanowionego jako główny punkt charakterystyki. Można podsumować, iż w art. 9 § 3 chodzi jedynie o czyny umyślnie-nieumyślne i nieumyślnie-nieumyślne⁵⁶. Choć Łukasz Pohl zauważa, że w przypadku wariantu nieumyślnie-nieumyślnego trudno uznać go za wariant „dosłownie” mieszany ze względu na tożsame znaczeniowo znamiona⁵⁷. Wariant nieumyślnie-umyślny uznany został w toku analizy za praktycznie niemożliwy, zaś wariant umyślnie-umyślny w kontekście uznania go przedmiotem regulacji art. 9 § 3 k.k. opisano jako wątpliwy.

W przypadku winy kombinowanej, w rezultacie umyślnego bądź nieumyślnego popełnienia czynu zabronionego, powstają skutki niezamierzone – tylko i wyłącznie niezamierzone. To ów efekt niepożądany, niechciany bądź uważany za wystarczająco mało prawdopodobny stanowi cechę wyrażenie odmienną i wyróżniającą.

Summary

Mixed fault in criminal law, as a duality of guilt forms in one type of crime

Key words: fault, mixed fault, crimes qualified by consequences, subjective side of crime.

The concept of guilt as an inexhaustible topic of discussion of philosophers and lawyers has been taken into study in the narrow context of material criminal law. The issue of intentionality and unintentionality can not always be simple and unam-

⁵⁴ J. Giezek, *Komentarz do art. 9...*, s. 73.

⁵⁵ T. Bojarski, *Zasady odpowiedzialności karnej...*, s. 58.

⁵⁶ M. Budyn-Kulik, *Komentarz do art. 9...*, s. 40.

⁵⁷ Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Lexis Nexis, Warszawa 2012, s. 156.

biguous classification, often forced to deeper analysis of the action, taking into account the mixed nature of the fault. The construction of mixed guilt combined, concerning eligible offenses, whose hallmark is eligible succession of an act, becomes so much interesting to try to introduce its specificity. Describing the problem in the first part of the study in a very short characteristics I tried to outline the basic definitions that may help you then properly locate further content. It was emphasized that one of the main structural assumptions of the existing Criminal Code is a distinction of the personal side of guilt. In the next part, it was especially emphasized that the determination of intentionality or not prejudice the unintentionality of his guilt, but only determines its occurrence as a plea related to the committing a criminal act, which one of these forms must, after all, be accompanied by. Above all, however, was estimated the essential way of mixed fault construction.

In the relevant – the widest – part, it was focused on a review of the hypothetical combination of constituent elements of intentionality and unintentionality, options of personal side, in order to be able to satisfy the conditions of variants considered as meeting the criteria for classification *as a culpa dolo exort* while others be discarded in this context. Relatively wide analysis of constituent elements of intentionality and unintentionality allowed to recognize some of them as subject to the regulation of art. 9 § 3 of the CC.